

Ο Μακεδονικός Αγώνας

του **Δημητρίου Θ. Καραμήτσου**

Ομότιμου καθηγητή ΑΠΘ

Στη Μακεδονία το 1900 κατοικούσαν Ρωμιοί (πρώην Ρωμαίοι πολίτες) με ελληνική εθνική συνείδηση (ελληνόφωνοι, σλαβόφωνοι και βλαχόφωνοι), Τούρκοι, Αλβανοί, Βούλγαροι, Σέρβοι, Αρμένιοι, Εβραίοι, Ρουμάνοι, αλλά και άλλοι λαοί σε μικρούς αριθμούς. Τα σλαβικά έθνη είχαν εγκατασταθεί σε εδάφη του Ανατολικού Ρωμαϊκού Κράτους τον 6^{ον} αιώνα μΧ. Η προσπάθεια της Βουλγαρίας να ενσωματώσει τη Μακεδονία άρχισε επίσημα, με την ίδρυση της σχισματικής βουλγαρικής «Εξαρχίας» το 1871 και της Βουλγαρικής Ηγεμονίας το 1878 –με υποκινήτη τη Ρωσία – που μέσω της Βουλγαρίας επεδίωκε να αποκτήσει πρόσβαση στο Αιγαίο. Ειδικό φιρμάνι του σουλτάνου Αβδούλ Αζίζ (Πάτρωνας ο Ρώσος πρεσβευτής Ιγνάτιεφ) το 1870, προέβλεπε δυνατότητα απόσχισης μητροπόλεων από την εξουσία του Πατριαρχείου, αν το ζητούσαν τα 2/3 μιας κοινότητας. Έτσι Βούλγαροι πράκτορες, προπαγάνδιζαν την ένταξη στην Εξαρχία, ιερουργούσαν στη βουλγαρική γλώσσα και βάφτιζαν τους χωρικούς. Όμως βαθμιαία οι Βούλγαροι άρχισαν να χρησιμοποιούν βία –ψυχολογική και σωματική– σε βάρος των ανθιστάμενων στις πιέσεις τους πατριαρχικούς χωρικούς. Έως το 1900 η Εξαρχία κατόρθωσε να έχει στη δικαιοδοσία της 6 από 32 επισκοπές της Μακεδονίας.

Στις πόλεις της σημερινής ελληνικής Μακεδονίας (εξαίρεση το Κιλκίς), επικρατούσαν οι Έλληνες (πατριαρχικοί), υπήρχαν όμως αμιγή χωριά με σλαβόφωνους ή δίγλωσσους, μικτά χωριά με σλαβόφωνους και ελληνόφωνους, καθώς και χωριά με αποκλειστικά ελληνόφωνους κατοίκους – φυσικά πατριαρχικούς. Στα χωριά νοτίως και βορειώς των σημερινών βόρειων συνόρων της Ελλάδας υπήρχε μια μικτή ζώνη ελληνοφωνίας, σλαβοφωνίας, και όσο νοτιότερα βρίσκονταν οι πληθυσμοί επικρατούσε στα χωριά η ελληνοφωνία. Οι σλαβόφωνοι άνδρες συνήθως ήταν δίγλωσσοι και η ιδιόμορφη μητρική γλώσσα τους σε μεγάλο βαθμό έμοιαζε με τη βουλγαρική, της οποίας μπορούσε να θεωρηθεί διάλεκτος, αλλά περιείχε επίσης πολλές τουρκικές, αλβανικές και ελληνικές λέξεις.¹ Στην ερώτηση «τι γλώσσα μιλάτε;» οι δίγλωσσοι σλαβόφωνοι απαντούσαν «ντόπια», δηλαδή γλώσσα τοπική χωρίς να την προσδιορίζουν εθνικά. Η εθνική τους συνείδηση ήταν απροσδιόριστη και ρευστή. Επρόκειτο μάλλον για Σλάβους που είχαν με τους Βουλγάρους αρκετά όμοια γλώσσα και άγνωστο βαθμό φυλετικής συγγένειας. Σίγουρα υπήρχε ανάμειξη αίματος με Έλληνες, δεδομένου ότι είχαν κοινό χριστιανικό δόγμα και πολλά χωριά είχαν ανάμικτο πληθυσμό. Εκείνα τα χρόνια οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας χαρακτηρίζονταν «Βούλγαροι» από τους ξένους και από τους Βουλγάρους, άσχετα αν όλοι οι σλαβόφωνοι δεν θεωρούσαν οι ίδιοι πως είναι Βούλγαροι και οι εξ αυτών αμόρφωτοι δεν είχαν καν κάποια εθνική συνείδηση. Η επικρατούσα γλώσσα στις πόλεις και στη Θεσσαλονίκη ήταν η ελληνική, γιατί τη μιλούσε σχεδόν το πλείστον όλων των άλλων εθνοτήτων.

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντίνος ο Ε΄ αντέδρασε στην πολιτική προπαγάνδα της Εξαρχίας και απέστειλε στις επισκοπές της Μακεδονίας νέους δυναμικούς επισκόπους, οι

¹ Πολλές λέξεις —επιπλέον από τους επιστημονικούς όρους που χρησιμοποιούνται διεθνώς— είναι φανερά ελληνικής προέλευσης, π.χ., φτασάκ από το έφτασα, Βαγγέλι από το Ευαγγέλιο, σκολιό από το σχολείο, σίτο από το σίτος, αργάτ από το εργάτης, αυλία από το αυλή, τραπέζ από το τραπέζι, ναγορά από το αγορά, παναγούρ από το πανηγύρι, δεμάτ από το δεμάτι, ούσι από το ους (αυτί) κ.ά.π.

οποίοι δραστηριοποιήθηκαν αμέσως στον Μακεδονικό Αγώνα. Σημαντική συμβολή στην οργάνωση και τη διεύθυνση του Μακεδονικού Αγώνα είχαν κατεξοχήν ο μητροπολίτης Καστοριάς Γερμανός Καραβαγγέλης² και ο γενικός πρόξενος στη Θεσσαλονίκη Λάμπρος Κορομηλάς. Προς τον Κορομηλά προσέφεραν μεγάλη βοήθεια και οι μορφωμένοι Βλάχοι της Θεσσαλονίκης, γεγονός που επίσης δείχνει την ελληνική εθνική συνείδηση των Βλάχων της Ελλάδας.

Ως **Μακεδονικός Αγώνας** ορίζεται κλασικά ο αντάρτικος αγώνας των Ελλήνων εναντίον των Βουλγάρων ανταρτών για την υποστήριξη της αφοσίωσης του πληθυσμού στον Πατριάρχη και τη διάσωση της ελληνικότητας της Μακεδονίας. Τυπικά ο αγώνας εντοπίζεται στα έτη 1904-1908, αλλά είχε αρχίσει πολύ ενωρίτερα. Οι αντίπαλοι λειτουργούσαν κάτω από την καθοδήγηση δυο οργανώσεων. Της βουλγαρικής «Εσωτερικής Μακεδονικής Επαναστατικής Οργάνωσης» και του «Ελληνικού Μακεδονικού Κομιτάτου».

Η **ΕΜΕΟ (Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση, VMRO** στα βουλγαρικά), που την αποτελούσαν οι λεγόμενοι **Σεντραλιστές** ήταν μια μυστική, βουλγαρόφωνη και τρομοκρατική οργάνωση που δημιουργήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1893. Σκοπός της ήταν «η απελευθέρωση της Μακεδονίας από τους Τούρκους και η διατήρηση της βουλγαρικής εθνικής ταυτότητας στα Βαλκάνια». Η ΕΜΕΟ είχε το σύνθημα «*Η Μακεδονία στους Μακεδόνες*» αλλά η ιδέα αυτονομίας της Μακεδονίας ήταν καθαρά πολιτική επιδίωξη (το μέσον) χωρίς να υπάρχει άρνηση της βουλγαρικής εθνικότητας. Ο ίδιος ο πρωθυπουργός της Βουλγαρίας Ντάνεφ δήλωσε στη Βουλή: «*Η αυτονομία της Μακεδονίας είναι για μας μέσον και όχι σκοπός*»! Ο Γάλλος πρεσβευτής της Σόφιας έγραψε το 1902 στη γαλλική «Κίτρινη Βίβλο»: «*Το πρόγραμμα του κομιτάτου συνοψίζεται στο... Η Μακεδονία για τους Μακεδόνες, εκείνο όμως που εννοεί είναι... Η Μακεδονία για τους Βουλγάρους*». Μέσα στην ΕΜΕΟ, όμως, υπήρχαν και αριστεροί που υποστήριζαν τη δημιουργία μιας Βαλκανικής Σοσιαλιστικής Ομοσπονδίας με ηγέτη τους τον Σαντάνσκι. Πάντως είναι περισσότερο από βέβαιο ότι μέσω της επιδιωκόμενης αυτονομίας του γεωγραφικού χώρου της Μακεδονίας οι Βούλγαροι θα επεδίωκαν τη μελλοντική ενσωμάτωση της Μακεδονίας στη Βουλγαρία, κατά το προηγούμενο της ελληνικότατης Ανατολικής Ρωμυλίας (Βόρειας Θράκης). Παράλληλα με τους Σεντραλιστές είχε ιδρυθεί στη Σόφια το 1894 και η **Εξωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση** (στα βουλγαρικά **ΒΜΚ**), η οποία επεδίωκε χωρίς ενδιάμεσο στάδιο την άμεση ενσωμάτωση της Μακεδονίας στη Βουλγαρία.

Οργανωτής των πρώτων ένοπλων σωμάτων Βουλγάρων στη Μακεδονία ήταν ο Μπόρις Σαράφωφ (αξιωματικός του βουλγαρικού στρατού που είχε παραιτηθεί από το στράτευμα για να γίνει αντάρτης. Ο Σαράφωφ περιόδευε και στην Ευρώπη όπου έδινε συνεντεύξεις και δημοσίευε κείμενα για την αυτονομία της Μακεδονίας. Μεταξύ των δυο οργανώσεων (Σεντραλιστών και Βερχοβιστών) υπήρχε σημαντική πολιτική αντιπαλότητα και σε κάποιες περιπτώσεις συνέβησαν μεταξύ τους ακόμη και ένοπλες συγκρούσεις.

² Ο επίσκοπος Καραβαγγέλης ιεραρχούσε ως πρώτιστο εχθρό τους Βουλγάρους και έπειτα τους Τούρκους και οργάνωσε ένοπλα σώματα για προστασία των πατριαρχικών χωριών πριν ακόμη δραστηριοποιηθεί η ελληνική κυβέρνηση. Οι Τούρκοι το 1907 ζήτησαν από τον Πατριάρχη να τον απομακρύνει από την Καστοριά και έτσι βρέθηκε μητροπολίτης στη Σαμψούντα (Αμισό) του Πόντου το 1908, όπου και συνέβαλε στη δημιουργία του ποντιακού ανταρτοπολέμου. Πέρασε για λίγο από τα Ιωάννινα ως μητροπολίτης και έπειτα τοποθετήθηκε έξαρχος του Οικουμενικού Πατριαρχείου στη Βιέννη. Πέθανε πτωχός αλλά περήφανος το 1935.

Οι Βερχοβιστές είχαν και αναρχικά στοιχεία στην οργάνωσή τους (επονομαζόμενοι Βαρκάρηδες) που έκαναν μετά από πολύμηνη προετοιμασία βομβιστικές ενέργειες στη Θεσσαλονίκη. Προκάλεσαν έκρηξη σε ένα γαλλικό πλοίο και έβαλαν βόμβες στις εγκαταστάσεις φωταερίου, στον μητροπολιτικό Ναό, στην οθωμανική τράπεζα, στη γερμανική λέσχη, σε νοσοκομεία, στην εβραϊκή σχολή, στο ελληνικό θέατρο, στο ταχυδρομείο και σε μερικά καταστήματα. Στις βομβιστικές αυτές επιθέσεις οι Οθωμανοί αντέδρασαν έντονα και σκοτώθηκαν 50 άτομα, αλλά εντελώς αδικώς μεταξύ αυτών και δεκαπέντε Έλληνες. Τους αναρχικούς βομβιστές τους ενίσχυσε υλικά ο Σαράφωφ. Με τη δράση των παραπάνω δυο βουλγαρικών οργανώσεων άρχισαν μαζικά κυρίως από το 1900 —αλλά και πρωτίτερα— οι πολιτικές δολοφονίες. Οι Σέρβοι υπολόγισαν ότι το 1899 και 1900 δολοφονήθηκαν από τους Βούλγαρους κομιτατζήδες συνολικά 175 Σέρβοι και Έλληνες στο βιλαέτι Μοναστηρίου και 193 στο βιλαέτι των Σκοπίων.

Το 1902 στη Μακεδονία επιχειρήθηκε μικρή δοκιμαστική εξέγερση που προκάλεσαν οι Βερχοβιστές, η οποία απέτυχε. Τον Αύγουστο του 1903 εκδηλώθηκε η «επανάσταση του Προφήτη Ηλία» που ξέσπασε με επίκεντρο την περιοχή του Μοναστηρίου και ονομάστηκε «Ίλιντεν». Συμμετείχαν 1.200 περίπου ένοπλοι άνδρες. Στις περισσότερες πόλεις που εκδηλώθηκε το Ίλιντεν υπήρχαν πολλοί βλαχόφωνοι και σλαβόφωνοι κάτοικοι, οι οποίοι σφαιριάστηκαν ανηλεώς από τους Τούρκους είτε συμμετείχαν είτε όχι στην εξέγερση. Με την ευκαιρία του Ίλιντεν φονεύθηκαν επιλεκτικά και αρκετοί Γρεκομάνοι (=σλαβόφωνοι φανατικοί πατριαρχικοί) από τους Βούλγαρους κομιτατζήδες. Το κίνημα εξουδετερώθηκε πλήρως μετά από λίγες εβδομάδες. Μεγάλα μέρη του Κρουσόβου, του Νυμφαίου και της Κλεισούρας υπέστησαν σοβαρές καταστροφές από τους Οθωμανούς. Στο Κρούσοβο πυρπολήθηκαν 366 οικίες και 203 καταστήματα της ελληνικής συνοικίας. Η βουλγαρική συνοικία έμεινε περιέργως ανέπαφη. Η εξέγερση του Ίλιντεν ενίσχυσε τον βουλγαρικό εθνικισμό, αλλά ήταν και αιτία για την αφύπνιση των Ελλήνων πολιτικών στην Αθήνα και την αποστολή ένοπλων σωμάτων στη Μακεδονία. Τα σώματα αυτά με την υποστήριξη των πατριαρχικών —ελληνόφωνων Μακεδόνων, αλλά και των Γρεκομάνων— διεξήγαγαν τον Μακεδονικό Αγώνα.

Η οθωμανική Τουρκία υποχρεώθηκε να εφαρμόσει κάποιες εκσυγχρονιστικές μεταρρυθμίσεις για να ανακουφιστεί ο χριστιανικός πληθυσμός. Τις μεταρρυθμίσεις θα εξασφάλιζε η παρουσία Ευρωπαίων αξιωματικών (διοικητής ο Ιταλός στρατηγός Ντε Τζόρτζι), αλλά εξ αυτών οι Ρώσοι, δρούσαν κυριολεκτικά σαν να ήταν πράκτορες των Βουλγάρων.

Το Ελληνικό Μακεδονικό Κομιτάτο

Ο Ίωνας Δραγούμης (γιος του πρώην υπουργού Στ. Δραγούμη) το 1902 ήταν υποπρόξενος στο Μοναστήρι και φρόντισε να οργανωθεί ως αντίβαρο στην ΕΜΕΟ μια ελληνική μουσική οργάνωση στη Μακεδονία με την ονομασία «Άμυνα». Ο Δραγούμης δρούσε μουσικά, χωρίς να έχει σχετική ενημέρωση η ελληνική κυβέρνηση.³ Τον Νοέμβριο του 1904 ιδρύθηκε στην Αθήνα το «Ελληνικό Μακεδονικό Κομιτάτο» υπό την προεδρία του Δημητρίου Καλαποθάκη, διευθυντού της εφημερίδας *Εμπρός*. Με τον ίδιο σκοπό ιδρύθηκε η «Μακεδονική Φιλική Εταιρεία». Το έργο του Ίωνα Δραγούμη, όταν μετατέθηκε στη Φιλιππούπολη, συνέχισε ο αντικαταστάτης του Φίλιππος Κοντογούρης.

³ Εν προκειμένω ο Δραγούμης έγραψε στο ημερολόγιό του: «Δεν δουλεύω για την κυβέρνηση, δουλεύω για τον Ελληνισμό. Δεν αγαπώ την κυβέρνηση, αγαπώ τον Ελληνισμό».

Πληθυσμοί στη Μακεδονία και η «μάχη» των σχολείων

Οι ελληνικής εθνικής συνείδησης κάτοικοι της Μακεδονίας ήταν πολύ περισσότεροι από αυτούς που ένιωθαν Βούλγαροι όπως φαίνεται στον Πίνακα 1.

Πίνακας 1. Η κατανομή των Ελλήνων και Βουλγάρων κατά βιλαέτι σύμφωνα με στατιστική του Τούρκου Χιλμί πασά το 1900 (αναφ. από D. Dakin)

Βιλαέτι Θεσσαλονίκης:			
Έλληνες	373.227,	Βούλγαροι	207.317
Βιλαέτι Μοναστηρίου:			
Έλληνες	261.283,	Βούλγαροι	178.412

Μεγάλο βάρος έδωσαν οι Βούλγαροι στον τομέα της ίδρυσης σχολείων. Παρά την έντονη προσπάθειά τους τα ελληνικά σχολεία στη Μακεδονία το 1900 ήταν συνολικά πολύ περισσότερα από τα βουλγαρικά στις διοικητικές περιοχές (βιλαέτια) Μοναστηρίου και Θεσσαλονίκης (Πίνακας 3).

Πίνακας 3. Σχολεία και μαθητές στο σύνολο των διοικητικών περιοχών Μοναστηρίου και Θεσσαλονίκης το 1900, κατά τη στατιστική του Τούρκου Χιλμί πασά.

Σχολεία		Μαθητές	
Ελληνικά:	988	Έλληνες:	59.640*
Βουλγαρικά:	561	Βούλγαροι:	18.311
Ρουμανικά:	49	Ρουμάνοι:	2.002
Σερβικά:	53	Σέρβοι:	1.674

* Ελληνόφωνοι, σλαβόφωνοι, βλαχόφωνοι

Η προσπάθεια της Ρουμανίας και της Σερβίας

Τα ρουμανικά σχολεία ιδρύθηκαν και εντάχθηκαν στην προσπάθεια της Ρουμανίας να προσεταιριστεί τους βλαχοφώνους, των οποίων η γλώσσα έμοιαζε με τη ρουμανική. Όμως, οι περισσότεροι βλαχόφωνοι είχαν ελληνική εθνική συνείδηση και προτιμούσαν τα ελληνικά σχολεία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα υπήρξε η άρνηση των βλαχόφωνων κατοίκων του Μετσόβου να δεχθούν ρουμανική χρηματοδότηση, μη αποδεχθέντων την προϋπόθεση να έχουν υποχρεωτικά Ρουμάνους δασκάλους.

Οι Βλάχοι Απόστολος Μαργαρίτης και Λάζαρος Δούμας, επιθεωρητές των ρουμανικών σχολείων της Μακεδονίας, συνεργάζονταν με τους Βουλγάρους, αλλά απέτυχαν να παρασύρουν τη μεγάλη μάζα των λατινόφωνων Ελλήνων. Το 1905 διακόπηκαν οι διπλωματικές σχέσεις Ελλάδας με Ρουμανία λόγω της στάσης των Ρουμάνων στο Μακεδονικό ζήτημα.

Τα λίγα σερβικά σχολεία ιδρύθηκαν γιατί και οι Σέρβοι είχαν βλέψεις στη Μακεδονία αν και σε αριθμό πληθυσμού ήσαν οι λιγότεροι και γενικά δεν έπαιξαν σημαντικό ρόλο στα γεγονότα της εποχής αυτής. Κυριαρχούσαν όμως πληθυσμιακά στα ακραία βόρεια διαμερίσματα της Μακεδονίας, όπου και αντιπαρατέθηκαν με τους Βούλγαρους κομιτατζήδες. Σε πολλές περιπτώσεις οι Έλληνες συνεργάστηκαν με τους Σέρβους απέναντι —στον κοινό εχθρό τους— στους Βουλγάρους.

Η Ελλάδα δραστηριοποιείται για τη Μακεδονία

Το 1904 στη Μακεδονία δρούσαν πάνω από 20 συμμορίες Βουλγάρων, οι οποίοι τρομοκρατούσαν τους πατριαρχικούς. Άρχιζαν με προπαγάνδα και απλές απειλές, αλλά ακολουθούσαν ξυλοδαρμοί ή και δολοφονίες ιερέων, δασκάλων και διακεκριμένων πολιτών που δεν ανήκαν στη βουλγαρική Εξαρχία, αρπαγές ποιμνίων, περιουσιών και πυρπολήσεις σπιτιών. Δολοφονίες φυσικά έγιναν κι από τις δυο αντιμαχόμενες πλευρές, αλλά οι Βούλγαροι είχαν αρχίσει πρώτοι. Τον Μάιο του 1904 ο εξαρχικός επίσκοπος Γρηγόριος συνάντησε μεγάλη αντίδραση από τους Καστοριανούς και τον επίσκοπο Καραβαγγέλη και δεν μπόρεσε να εγκατασταθεί στην Καστοριά. Σημαντικός οπλαρχηγός ήταν ο σλαβόφωνος οπλαρχηγός και χαρισματική προσωπικότητα, καπετάν Κώτας. Οι Τούρκοι τον συνέλαβαν μετά από προδοσία και τον καταδίκασαν σε θάνατο με απαγχονισμό. Τα δυο αγόρια του Κώττα σπούδασαν στη Σχολή Ευελπίδων της Αθήνας.

Ο **Παύλος Μελάς**, υπολοχαγός του ελληνικού στρατού και γαμπρός του πολιτικού Στέφανου Δραγούμη, μετά από δυο δοκιμαστικές αναγνωρίσεις του χώρου, βρέθηκε για τρίτη φορά για τη Μακεδονία με το ψευδώνυμο Μίκης Ζέζας, επικεφαλής 35 ανδρών, που ήταν Μακεδόνες, Μανιάτες και Κρητικοί, για να συντονίσει τον αγώνα εναντίον των εξαρχικών. Οι περιοδείες του Παύλου Μελά άρχισαν να τονώνουν το ηθικό των πατριαρχικών και να ενοχλούν τις βουλγαρικές ομάδες. Πολλά εξαρχικά χωριά επανήλθαν στο Πατριαρχείο. Στις 13 Οκτωβρίου 1904 ο Βούλγαρος κομιτατζής Μήτρος Βλάχος κατάφερε να κατευθύνει τους Τούρκους πάνω στον Π. Μελά, ο οποίος τραυματίστηκε θανάσιμα, από μια μόνο βολή όπλου και πέθανε σχετικά σύντομα. Το πώς ακριβώς σκοτώθηκε ο Π. Μελάς δεν έχει διευκρινιστεί. Οι παρόντες αγωνιστές στο σημείο που σκοτώθηκε (Πύρζας, Στρατινάκης, Χατζητάσης, Ντίνας) δεν συμφωνούν στις περιγραφές τους. Η συγκίνηση από τον θάνατο του Π. Μελά ήταν πολύ μεγάλη με αποτέλεσμα να ευαισθητοποιηθούν πολλοί Έλληνες και να αυξηθούν τα ελληνικά σώματα στη Μακεδονία. Σημαντικοί Έλληνες οπλαρχηγοί στον Μακεδονικό αγώνα ήταν οι Καούδης, Κατεχάκης (Ρούβας), Τσόντος (Βάρδας), Καραβίτης, Βολάνης, Βρόντας, Πηχεών, Οθωναίος, Μαζαράκης Κ (Ακρίτας), Μαζαράκης Αλ., Σπυρομήλιος (Μπούας), Αγαπηνός (Άγρας), Δεμέστιχας (Νικηφόρος), Γύπαρης, Μωραϊτης (Κόδρος), Κονδύλης, Γαρέφης, Βλαχάκης (Λίτσας), αλλά και άλλοι πολλοί. Αυτοί έδωσαν αποφασιστικά πλήγματα στους Βούλγαρους κομιτατζήδες και αναπτέρωσαν το ηθικό των πατριαρχικών Μακεδόνων, ελληνόφωνων και σλαβόφωνων. Οι επικεφαλής των σωμάτων αυτών ήταν εντόπιοι οπλαρχηγοί ή Έλληνες αξιωματικοί που εμφανίζονταν με ψευδώνυμο και πλαστά ατομικά έγγραφα. Οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας είτε ασπάσθηκαν τη βουλγαρική προπαγάνδα, είτε μαζί με τους Έλληνες πολέμησαν με φανατισμό τους Βουλγάρους κομιτατζήδες.

Οι αντάρτες του Μακεδονικού Αγώνα —Έλληνες και Βούλγαροι— σε μεγάλο βαθμό δρούσαν ως τρομοκράτες. Δολοφονούσαν αντίπαλους πράκτορες, προύχοντες, δασκάλους, πληροφοριοδότες, ιερείς, και έκαιγαν θρησκευτικά βιβλία. Η βία που μεταχειρίστηκαν οι Βούλγαροι ήταν κατά πολύ μεγαλύτερη και είχε προηγηθεί, οπότε η ελληνική συμμετοχή ήταν η φυσιολογική αντίδραση στη βία και την τρομοκρατία. Γενικά οι αντίπαλοι του Μακεδονικού Αγώνα απέφευγαν τις ευρείες μεταξύ τους συγκρούσεις, γιατί τότε επενέβαιναν τα οθωμανικά αποσπάσματα.

Η βία των κομιτατζήδων Βουλγάρων σε βάρος των Ελλήνων της Μακεδονίας περιγράφεται στην «Κυανή Βίβλο» που εκδόθηκε από τη βρετανική κυβέρνηση το 1903: *«Η δολοφονία είναι το κυριώτερο όπλο των βουλγαρικών Κομιτάτων. Προ ουδενός υποχωρούσιν. Οι Έλληνες είναι κυρίως τα θύματά των. Κατά χιλιάδας εφονεύθησαν οι Έλληνες*

κατά τα τελευταία πέντε ή εξ έτη». Και παρακάτω αναφέρει: «[...]και αθών και αόπλων εκβιάσεις, ληστεΐαι, δολοφονΐαι, ανδρών και γυναικών, ανελεήμονα βασανιστήρια ιερέων, ιατρών, διδασκάλων κατακρεουργήσεις, ναών εμπρησμοί [...] γενική τρομοκρατία, πλημμύρα αίματος».

Ο Γάλλος Στιγκ, γενικός πρόξενος στη Θεσσαλονίκη, έγραψε στη γαλλική «Κίτρινη Βίβλο» ότι «Οι κομιτατζήδες σκοτώνουν με πρωτοφανή αγριότητα όχι μόνο εκείνους που έχουν προγράψει, αλλά και τις οικογένειές τους και καΐγουν τα σπίτια τους».

Οι Οθωμανοί διοικητές τον πρώτο χρόνο της δράσης των ελληνικών σωμάτων ενδεχομένως δεν επενέβαιναν εναντίον τους, γιατί έβλεπαν τους Έλληνες ως αντίβαρο στη βουλγαρική επαναστατικότητα. Μετά τον θάνατο του Π. Μελά αυξήθηκε πολύ το ρεύμα μετάβασης Ελλήνων αξιωματικών επικεφαλής εθελοντών για να πολεμήσουν ως αντάρτες τους Βούλγαρους αντάρτες επονομαζόμενους κομιτατζήδες. Το Μακεδονικό Κομιτάτο συνέβαλε τα μέγιστα στην οργάνωση του Μακεδονικού Αγώνα, αρχικά χωρίς την ανάμειξη του ελληνικού κράτους και έπειτα με τη συγκαλυμμένη βοήθειά του, με πρωθυπουργό τον Γ. Θεοτόκη.

Μεγάλος αγώνας έλαβε χώρα στην ελώδη λίμνη των Γιαννιτσών. Οι Έλληνες και Βούλγαροι αντάρτες κατασκεύαζαν τεχνητές νησίδες με καλύβες μέσα στον βάλτο που τις χρησιμοποιούσαν ως ενδιαίτημα και ορμητήριο. Βαθμιαία οι Έλληνες απώθησαν τους κομιτατζήδες και απέκτησαν τον έλεγχο στο μεγαλύτερο μέρος της λίμνης, αλλά δεν κατάφεραν να επικρατήσουν ολοκληρωτικά. Ο καπετάν Άγρας προσπάθησε να πάρει με το μέρος του μερικούς κομιτατζήδες που του φάνηκαν να είναι αμφιρρέποντες, αλλά αυτοί τον ξεέλασαν και τον σκότωσαν.

Η ελληνική πλευρά κατηγορείται ότι σε αντίποινα για δολοφονίες Ελλήνων έκανε δυο υπερβολικές ενέργειες. Την επίθεση σε γλέντι γάμου στο χωριό Σκλήθρο το 1904 (25 νεκροί) και την επίθεση στο άντρο των κομιτατζήδων στο χωριό Ζαγορίτσανη το 1905 (60 έως 70 νεκροί).

Από το 1906 άρχισε η ζυγαριά να γέρνει υπέρ των Ελλήνων και να χάνουν έδαφος οι Βούλγαροι. Ήδη το καλοκαίρι οι Έλληνες αριθμούσαν 1.500 αντάρτες (70 με 80 σώματα). Το 1908 η ελληνική υπεροχή, ιδίως στη σημερινή ελληνική Μακεδονία, ήταν σχεδόν καθολική σύμφωνα με τον Douglas Dakin.

Το 1908 πραγματοποιήθηκε η επανάσταση των Νεοτούρκων οι οποίοι έδιναν υποσχέσεις για δημοκρατικές διαδικασίες σε όλους τους κατοίκους της οθωμανικής αυτοκρατορίας, δημοκρατικό Σύνταγμα, συμμετοχή μη Τούρκων στην Εθνοσυνέλευση και γενική αμνηστία, οπότε ο Μακεδονικός Αγώνας διακόπηκε. Πραγματοποιήθηκαν τότε στη Θεσσαλονίκη συγκεντρώσεις του κόσμου σε πλατείες και εκφωνήθηκαν λόγοι που γέμιζαν ενθουσιασμό το πολυεθνικό ακροατήριο. Σύντομα όμως αποδείχθηκε ότι οι Νεότουρκοι εθνικιστές είχαν ως σκοπό να ανήκει «η Τουρκία στους Τούρκους» και οι λοιποί κάτοικοι της οθωμανικής αυτοκρατορίας έπρεπε να εξωθηθούν σε αποχώρηση από τα τουρκικά εδάφη (εθνοκάθαρση) ή και να δολοφονηθούν (γενοκτονία).

Με τον Μακεδονικό Αγώνα υποστηρίχθηκε σθεναρά η Ελληνικότητα της Μακεδονίας και η θρησκευτική παραμονή της κάτω από τη σκέπη του οικουμενικού Πατριάρχη. Με τους Βαλκανικούς πολέμους 1912-1913, που ακολούθησαν τέσσερα χρόνια αργότερα, απελευθερώθηκαν η Μακεδονία και η Ήπειρος και διπλασιάστηκε η έκταση της Ελλάδας.

Βιβλιογραφία

- Βακαλόπουλος ΚΑ.** *Ο ένοπλος αγώνας στη Μακεδονία (1904-1908)*. Εκδ. Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη 1999.
- Γονατάς Στ.** *Απομνημονεύματα 1897-1957*. Αθήνα 1958.
- Γούδης ΧΔ.** *Η αλήθεια για τον Μακεδονικό Αγώνα*. Εκδ. Πάτρια, Αθήνα 2010.
- Γούναρης ΒΚ.** *Ο Μακεδονικός Αγώνας και η προετοιμασία της απελευθέρωσης*. Εισ: *Η νεότερη και σύγχρονη Μακεδονία*. Επιμ. Κολιόπουλος Ι, Χασιώτης Ι. Εκδ. Παπαζήση και Παρατηρητής, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 508-527.
- Γούναρης ΒΚ.** *Δημογραφικές εξελίξεις στην τουρκοκρατούμενη Μακεδονία*. Εισ: *Η νεότερη και σύγχρονη Μακεδονία*. Επιμ. Κολιόπουλος Ι, Χασιώτης Ι. Εκδ. Παπαζήση και Παρατηρητής, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 1992: 44-57.
- Δραγούμης Ίων.** *Μαρτύρων και ηρώων αίμα*. Εκδ. Νέα Θέσις, Αθήνα 1992 (1^η έκδοση 1907).
- Δραγούμης Ίων.** *Ο Ελληνισμός μου και οι Έλληνες*. Εκδ. Ελεύθερη Σκέψις, Αθήνα 1984 (1^η έκδ. 1913).
- Κάκκαβος, ΔΝ.** *Απομνημονεύματα (Μακεδονικός αγών)*. Εκδ. ΕΜΣ, Θεσσαλονίκη 2007
- Καράμερος ΓΔ.** *Το Μακεδονικό Ζήτημα*. Γ' εκδ. Αθήνα 1953.
- Μαζαράκης Αινιάν ΙΚ.** *Ο Μακεδονικός Αγώνας*. Εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1981
- Μέγας Γιάννης.** *Η επανάσταση Νεοτούρκων στη Θεσσαλονίκη*. Εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003.
- Μέγας Γιάννης.** *Οι βαρκάρηδες της Θεσσαλονίκης. Η αναρχική βουλγαρική ομάδα και οι βομβιστικές ενέργειες του 1903*. Εκδ. Τροχαλία, Αθήνα 1994.
- Μελά Ναταλία.** *Παύλος Μελάς. Βιογραφία από διηγήσεις, αναμνήσεις, γράμματα δικά του και άλλων*. Εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1963.
- Μιχαηλίδης ΙΔ και Παπανικολάου ΚΣ.** (Επιμέλεια) *Αφανείς γηγενείς Μακεδονομάχοι*. Εκδ. Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών και University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2008.
- Μόδης Γ.** *Αγώνες για τη Μακεδονία*. Εκδ. Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 1975.
- Νικολαΐδης Κ.** *Ιστορία του Ελληνισμού με κέντρο και βάσιν την Μακεδονία*. (1^η έκδοση 1923). Εκδ. Μάτι, Αθήνα 2012.
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μ.** *Το «Μακεδονικό Ζήτημα»*. Έκδοση Κέντρου Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης, Αθήνα 1988.
- Σφέτας Σπ.** *Ελληνοβουλγαρικές αναταράξεις 1880-1908: Ανάμεσα στη ρητορική της διμερούς συνεργασίας και στην πρακτική των εθνικών ανταγωνισμών*. Εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2008.
- Σφέτας Σπ.** *Όψεις του Μακεδονικού ζητήματος στον 20^ο αιώνα*. Εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2001.
- Σφέτας Σπ.** *Η διαμόρφωση της σλαβομακεδονικής ταυτότητας: Μια επώδυνη διαδικασία*. Εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2003.
- Χολέβας Ι.** *Οι Έλληνες σλαβόφωνοι της Μακεδονίας*. Εκδ. Ρήσος, Αθήνα 1991.
- Dakin D.** *Ο Ελληνικός αγώνας για τη Μακεδονία 1897-1931*. Εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1996.